

MATJAŽ KIEMENČIČ

PROSTOVOLJNE IN PRISILNE MIGRACIJE KOT
ORODJE SPREMINJANJA ETNIČNE STRUKTURE
NA OBMOČJU DRŽAV NASLEDNIC NEKDANJE
JUGOSLAVIJE

Že samo enostavni dejstvi, da je bila nekdanja Jugoslavija večnacionalna država, večina območij pa narodnostno mešanih, dajeta slutiti, da je na območjih te nekdanje države prihajalo skozi vsa zgodovinska razdobja do številnih sprememb nacionalne strukture prebivalstva. Na te procese je najbolj vplivala neenakomerna poselitev narodnih skupnosti, saj so se nekatera narodnostno homogena območja (Slovenija, del Hrvaške, osrednja Srbija, osrednja Črna Gora, vzhodna Makedonija) mešala z narodnostno mešano poseljenimi območji (Bosna in Hercegovina, Vojvodina, Kosovo, zahodna Makedonija). Seveda pa so – zlasti v obdobju med letoma 1960 in 1985 – na migracijske procese močno vplivale tudi razlike v gospodarski razvitosti posameznih delov nekdanje Jugoslavije.

Kot je bilo že omenjeno, je na območju nekdanje Jugoslavije prihajalo do večjih ali manjših sprememb v nacionalni strukturi prebivalstva skozi vsa zgodovinska razdobja. Izjema v teh procesih niso bila niti leta po prvi svetovni vojni, ko se je že nekaj tednov po svojem nastanku morala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju: Kraljevina SHS), soočati s številnimi težavami na vseh področjih. Zlasti pereče so bile težave v zvezi z nacionalnim vprašanjem, saj vsi narodi niso bili enakopravni.

Zato ne čudi, da se je zaradi "kaotičnih" razmer iz delov novo nastale države, ki so do tedaj pripadali Avstro-Ogrski, najprej izselilo skoraj vse nekdanje uradništvo. Tako sta se iz območja takratne jugoslovanske Slovenije izselili skoraj dve tretjini nemško govorečega prebivalstva (glej tabelo 1!), zlasti uradništva, ki ga je veliki meri nadomestilo srbsko-hrvaško uradništvo. Povečanje deleža srbsko-hrvaško (in seveda tudi slovensko) govorečega prebivalstva v nacionalni strukturi tedanje Slovenije pa ni samo posledica migracij, ampak tudi sprememb metodologije ljudskega štetja za leto 1921, kjer je vprašanje po občevalnem jeziku zamenjalo vprašanje po materinem jeziku. Podobni procesi so se kmalu po prvi svetovni vojni vršili tudi na območjih Hrvaške, kjer so se iz Dalmacije selili avstrijski, iz ostalih delov Hrvaške pa madžarski uradniki. Tudi Bosna in Hercegovina je doživela eksodus manjšega števila nemškega uradništva.

Tabela 1: Število (v 000) in delež prebivalstva po maternem jeziku po pokrajinah Kraljevine SHS¹, ki so pred prvo svetovno vojno pripadala Avstro-Ogrski (brez Vojvodine) v obdobju 1910-1931²

materni jezik	leto	Bosna in Hercegovina		Dalmacija		Hrvaška in Slavonija		Slovenija	
		štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
srbsko-hrvaški	1910	1.854	96,0	327	98,1	2.385	87,3	0	0,0
	1921	1.826	96,6	612	98,6	2.415	89,2	11	1,0
	1931	2.250	97,2	659	98,7	2.724	89,3	24	2,1
slovenski	1910	4	0,2	0	0,0	16	0,6	917	86,2
	1921	5	0,3	1	0,2	22	0,8	985	93,3
	1931	4	0,2	1	0,2	35	1,1	1.079	94,3
madžarski	1910	6	0,3	0	0,0	112	4,1	21	2,0
	1921	3	0,1	0	0,0	71	2,6	15	1,4
	1931	3	0,1	0	0,0	66	2,2	8	0,7
nemški	1910	23	1,2	1	0,4	134	4,9	106	10,0
	1921	16	0,9	1	0,2	123	4,5	40	3,8
	1931	15	0,6	1	0,1	128	4,2	29	2,5
drugi	1910	45	2,3	5	1,5	85	3,1	20	1,9
	1921	40	2,1	7	1,1	79	2,9	5	0,5
	1931	44	1,9	7	1,0	99	3,2	4	0,4
s k u p a j	1910	1.932	100,0	333	100,0	2.732	100,0	1.064	100,0
	1921	1.890	100,0	621	100,0	2.740	100,0	1.056	100,0
	1931	2.316	100,0	668	100,0	3.052	100,0	1.144	100,0

OPOMBA: v tisočih; 0 – podatek je manjši od 0,5 dane merske enote

Iz obdobja takoj po prvi svetovni vojni izhaja tudi kratek obisk nekaj deset tisoč izseljencev iz ZDA slovenske, hrvaške in srbske narodnosti v letih od 1919 do 1922, ki so se sicer nameravali za stalno vrniti in se naseliti v Jugoslaviji, vendar pa so se zaradi neprijaznih gospodarskih in političnih razmer odločili za vrnitev v ZDA.³

Do večjih sprememb nacionalne strukture prebivalstva je na območju nekdanje Jugoslavije po prvi svetovni vojni prišlo zlasti na območju Vojvodine. Medtem ko se je zaradi odselitve okrog 50.000 Madžarov, ki so se odselili na Madžarsko, delež madžarskega prebivalstva znižal za skoraj 4 %, se je z doseljevanjem hrvaškega prebivalstva število Hrvatov povečalo za štiri krat, njihov delež v skupnem številu prebivalstva pa narasel na skoraj 8 % (glej tabelo 2).⁴

* * *

¹ Kraljevino SHS je, čeprav je bila centralistično organizirana, v obdobju do teritorialne reorganizacije države leta 1924 sestavljalo 8 pokrajin: 1) Severna Srbija, 2) Južna Srbija, 3) Črna Gora, 4) Banat, Bačka in Baranja (Vojvodina), 5) Bosna in Hercegovina, 6) Dalmacija, 7) Hrvaška in Slavonija, 8) Slovenija.

² Wilhelm Winkler: *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. (Wien, Leipzig: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1931), str. 212-213; *Recensement de la population dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes du 31 janvier 1921*. (Sarajevo: Državni statistički ured, 1924), str. 2-3; *Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispesti i materinjem jeziku po popisu od 31. 3. 1931. Serija II. sveska 3* (interna publikacija). (Beograd: Državni zavod za statistiku i evidenciju, 1945).

³ Matjaž Klemenčič: Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji: naseljevanje zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne. Maribor: Založba Obzorja, 1987 str. 30-50.

⁴ Vladimir Djurić, Slobodan Čurčić and Saša Kicošević, "The Ethnic Structure of the Population in Vojvodina". *The Serbian Question in The Balkans* (Duška Hadži - Jovanović, Ed.). (Beograd: Faculty of Geography University of Belgrade, 1995), str. 211-226.

Ob tem je potrebno še omeniti, da je bila Vojvodina »... zaradi svojega geografskega položaja že zgodovinsko določena za občasna popolna preseljevanja ljudstev ...«, od katerih so imela nekatera »... značaj eksodusa, druga pa naseljevanja in kolonizacije ...«⁵ To velja zlasti za obdobje ob umikanju turškega imperija, ko je zaradi vojn območje Vojvodine skoraj opustelo, nato pa je na prelomu iz 17. v 18. stoletje prišlo do množične priselitve srbskega prebivalstva ter pripadnikov skoraj vseh narodov nekdanje Avstro-Ogrske, še zlasti Nemcev. Zato pestra nacionalna struktura prebivalstva v tej pokrajini ni naključje in tudi dejstvo, da je po prvi svetovni vojni prišlo na območju takratne Jugoslavije do največjih sprememb ravno v nacionalni strukturi Vojvodine, je lažje razumljivo.

Kljub temu, da po teh dogodkih vse do druge svetovne vojne ni prihajalo do večjih sprememb nacionalne strukture prebivalstva, pa Kraljevina SHS (po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija) nikakor ni mogla rešiti nacionalnega vprašanja. Zato so z izjemo Srbov in dela Črnogorcev bili vsi narodi, ki so živeli na območju tedanje Jugoslavije, vedno bolj razočarani nad jugoslovansko idejo. Zlasti hrvaški izobraženci so z uvedbo srbske diktature postajali vse bolj nezadovoljni.

Posledice nerešenega nacionalnega vprašanja v Karadjordjevi Jugoslaviji so v vsej svoji surovosti prišle do izraza med drugo svetovno vojno, ko so nasilne izselitve prebivalcev nekaterih območij in številni poboji povzročili nove večje spremembe v nacionalni strukturi prebivalstva. Kako množični so bili ti poboji, nam nazorno kažejo podatki o številu žrtev med drugo svetovno vojno na območju nekdanje Jugoslavije. Po teh podatkih naj bi življenje izgubilo skoraj 1,7 milijona prebivalcev nekdanje Jugoslavije – od tega 410.000 "vojakov" in več kot 1,2 milijona "civilistov".⁶ Večina "civilistov" naj bi bila žrtev mednacionalnih spopadov in ideološkega nasilja. Omenjene mednacionalne spopade, zlasti poboje nekaj sto tisoč civilistov srbske narodnosti na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini s strani ustaškega režima Neodvisne države Hrvaške, lahko že označimo kot etnična čiščenja. Le-ta so še poglobila mednacionalne napetosti med srbskim in hrvaškim prebivalstvom, ki pa jih je režimu komunistične Jugoslavije uspelo obvladovati skoraj do konca 80-ih let 20. stoletja. Jugoslavija tako ni mogla biti hkrati demokratična in centralizirana, čeprav so to še na križpotjih devetdesetih let želele ZDA in druge zahodne države.⁷ Mednacionalne napetosti so ob razpadanju komunistične Jugoslavije znova izbruhnile v vseh svojih najokrutnejših oblikah.

* * *

⁵ Stanko Žuljić: *Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*. (Zagreb: Ekonomski institut, 1989), str. 109-121.

⁶ *Atlas svetovne zgodovine (dopolnjena izdaja za Jugoslavijo)*. (Ljubljana: Cankarjeva založba in Državna založba Slovenije, 1989), str. 314.

⁷ Warren Zimmermann: *Origins of a Catastrophe, Yugoslavia and its Destroyers: America's last Ambassador tells what happened and why*. (New York, Toronto: Random House, 1996)

Posledice nasilnih izselitev oziroma etničnega čiščenja je med drugo svetovno vojno zlasti s strani nemških okupacijskih sil občutila tudi Slovenija. Adolf Hitler, ki je že kmalu po razkosanju Jugoslavije prišel v Maribor, je svojim podrejenim naročil: "Naredite mi to deželo spet nemško". Na podlagi tega ukaza so nemške okupacijske oblasti, ki so nameravale izgnati okrog četrtilijona Slovencev, nemudoma pričele s prisilnimi deportacijami iz slovenske Štajerske v nacistična taborišča. Najmnožičnejše deportacije so jeseni in pozimi 1941/42 potekale v Spodnjem Posavju, kjer so iz območij ob Savi in Sotli nemške okupacijske oblasti izselile okrog 37.000 Slovencev. Na njihovo mesto so – v skladu z nemško-italijanskim sporazumom iz avgusta 1938 v Rimu – naselile okrog 12.100 kočevskih Nemcev,⁸ ki so po razdelitvi Slovenije leta 1941 ostali na italijanskem zasedbenem območju. Vendar pa selitve kočevskih Nemcev med drugo svetovno vojno s tem še niso bile končane. Tik pred koncem vojne so se bili primorani odseliti na avstrijsko Koroško, od koder so se kasneje razselili po avstrijskih in nemških pokrajinah, precej pa se jih je odselilo tudi v ZDA.⁹

Poleg Kočevskih Nemcev, ki so zaradi zaupanja v politiko nacistične ideologije doživeli tragično usodo, se je med vojno ali kmalu po njej izselila tudi večina ostalega nemško govorečega prebivalstva tedanje Jugoslavije. Iz strahu pred zmagovitim komunističnim režimom so se izselili vsi, ki so sodelovali z nemškimi okupacijskimi oblastmi, oziroma so se v celoti identificirali z nacistično politiko negiranja jugoslovanske države.¹⁰ Posledica teh izselitev je bila spremenjena nacionalna struktura nekaterih slovenskih mest (zlasti Ptuja, Maribora, Celja, Ljubljane)¹¹ ter nekaterih območij na Hrvaškem in v Vojvodini. Od nekoč največje narodne manjšine (leta 1940 naj bi po nekaterih nemških ocenah živelo v Jugoslaviji okrog 695.000 Nemcev), je število njenih pripadnikov do leta 1953 upadlo na komaj okrog 35.000.¹²

* * *

⁸ Kočevski Nemci (Kočevarji), ki so jih sredi 14. st. v okolici Kočevja naselili Ortenburžani, so bili ena najstarejših nemških narodnih skupin zunaj Nemčije in Avstrije. Njihov poselitveni prostor je po prvi svetovni vojni predstavljal edini agrarni nemški jezikovni otok na slovenskem ozemlju. Ker je bilo Kočevsko aprila 1941 priključeno k Italiji, se je v obdobju od 15. novembra 1941 do 22. januarja 1942, na podlagi sporazuma odposlancev kočevskih Nemcev z Heinrichom Himmlerjev aprila 1941 v Brucku na Muri, kar 97 % Kočevarjev preselilo na območje "Tretjega Rajha" – na domove izgnanih Slovencev v okolici Brežic in Krškega.

⁹ *Kočevska: izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev* (=Gottschee: das verlorene Kulturerbe der gottscheer Deutschen. (Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1993), str. 19-39.

¹⁰ Dušan Biber: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1943-1941*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966), 480 str.

¹¹ Matjaž Klemenčič, "Im Lichte der sprachlichen Statistik: Slowenisch- und Deutschsprachige in der Süd- und Untersteiermark 1830-1991"/=V luči jezikovnih statistik: slovensko in nemško govoreči na južnem avstrijskem Štajerskem in spodnjem Štajerskem v letih 1830-1991). *Steiner, Christian (ur.): Slowenische Steiermark: verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten*, Zur Kunde Südosteuropas, Bd. 2/23. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997), str. 69-105.

¹² Jure Petričević: *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije. Nazadovanje Hrvata i manjina, napredovanje Muslimana i Albanaca*. (Brugg: Verlag Adria, 1983), str. 55.

Posledice izselitve nemško govorečega prebivalstva so bile najbolj opazne v Vojvodini, kamor so se v okviru socialistično usmerjenega gospodarstva pričeli na opuščene nemiške kmetije naseljevati pripadniki jugoslovanskih narodov. Tako se je iz kmetijsko neugodnih in med vojno opustošenih območij do leta 1948 v okviru organizirane kolonizacije v Vojvodini naselilo skoraj 250.000 oseb. Največ jih je bilo iz Bosne in Hercegovine (37,9 %), Hrvaške (23,4 %), Srbije (16,7 %) in Črne Gore (16,6 %), najmanj pa iz Kosova (le okrog 300 oseb). Ob podrobnejši analizi te kolonizacije lahko ugotovimo, da se je šlo v glavnem za prebivalstvo iz hribovitih območij Bosanske krajine, Hercegovine, Like, Korduna, Banije in Dalmatinske zagore.¹³ Oziroma rečeno drugače, »... ponovno so se kolonizirala opuščena območja Vojvodine, v glavnem s prebivalstvom ... srbske in črnogorske narodnosti ...«¹⁴ Čeprav so se priseljenci le s težavo privadili na življenje v ravninah in dodeljene zemlje pogosto niti niso znali obdelovati, pa to »... v bistvu ni bilo pomembno, pomembneje je bilo, da so Srbom v prid odločno spremenili etnično strukturo pokrajine ...«¹⁵

Kako obsežna je bila kolonizacija Vojvodine in kako intenzivne so bile v zvezi s tem spremembe v nacionalni strukturi njenega prebivalstva, nam kaže podatek o deležu "kolonistov" v skupnem številu prebivalstva, ki je ob ljudskem štetju lera 1948 znašal več kot 13,6 %, oziroma da je bil skoraj vsak sedmi prebivalec Vojvodine med letoma 1945 in 1948 priseljen v to pokrajino.¹⁶ V okviru kolonizacije Vojvodine se je v to pokrajino priselilo tudi okrog 1.700 Slovencev, ki so se v glavnem naselili v vaseh vzhodno od mesta Vršac ob jugoslovansko-romunski meji¹⁷.

¹³ Žuljić: *Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjena ...*, 109-121.

¹⁴ Petrović Ruža: *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*. (Beograd: Izdavački centar SSO Srbije, 1987), 141 strani.

¹⁵ Jože Pirjevec: *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. (Koper: Založba Lipa 1995), str. 157-158.

¹⁶ Žuljić: *Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjena ...*, 112.

¹⁷ Mirko Pak: »Kolonizacija Slovencev v Banatu.« *Geografski zbornik, letnik 8 (1963)*. (Ljubljana: SAZU, 1963), str. 395-428.

Tabela 2: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Vojvodine v obdobju 1921–1953.¹⁸

Jezikovna / narodna pripadnost		1910	1921	1931	1948	1953	Indeks 1953/1910
SRBI	število	510.386	526.134	617.448	841.246	874.346	171,4
	%	33,8	34,7	37,9	50,6	51,1	
MADŽARI	število	424.354	370.040	374.052	428.932	435.345	102,5
	%	28,1	24,4	23,0	25,8	25,4	
NEMCI	število	323.779	333.272	333.201	31.821	35.290	10,9
	%	21,4	22,0	20,4	1,9	2,1	
HRVATI	število	34.089	122.684	133.023	134.332	128.054	375,6
	%	2,3	8,1	8,2	8,1	7,5	
ROMUNI	število	72.223	65.197	63.444	59.263	57.236	79,2
	%	4,8	4,3	3,9	3,6	3,3	
DRUGI	število	146.050	97.119 ^a	107.815	167.718 ^a	182.348 ^a	124,9
	%	9,7	6,4	6,6	10,1	10,6	
SKUPAJ	število	1.510.82	1.514.426	1.628.983	1.663.212	1.712.619	113,4
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

OPOMBE: 1) Od tega: Slovaki 56.689 (3,8 %) in Rusini 13.479 (0,9 %); 2) Od tega: Slovaki 58.273 (3,8 %), Rusini 13.664 (0,9 %); 3) Od tega: Slovaki 72.032 (4,3 %), Črnogorci 30.589 (1,8 %), Rusini 22.082 (1,3 %) in Makedonci 9.090 (0,5 %); 4) Od tega: Slovaki 73.460 (4,3 %), Črnogorci 30.561 (1,8 %), Rusini 23.043 (1,3 %) in Makedonci 11.689 (0,7 %)

Do velikih sprememb nacionalne strukture prebivalstva je v prvih letih po drugi svetovni vojni prihajalo tudi na območjih, ki so bila po določitvi pariške mirovne konference leta 1947 oziroma po dokončni razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo leta 1954 priključena k Jugoslaviji.¹⁹ To ozemlje, ki je doživelo velike spremembe v nacionalni strukturi prebivalstva že v obdobju med obema svetovnjima vojnoma, ko je pripadalo Italiji,²⁰ je obsegalo območja današnje zahodne

¹⁸ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921: *Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i materinjem jeziku*. (Sarajevo: Državni statistički ured, 1932); *Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispovesti i materinjem jeziku po popisu od 31. 3. 1931. Serija II. sveska 3* (interna publikacija). (Beograd: Državni zavod za statistiku i evidenciju, 1945); *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. 3. 1948. Knjiga IX: Stanovništvo po narodnosti*. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1954); *Konačni rezultati popisa stanovništva od 31. 3. 1953. Knjiga VIII: Narodnost i maternji jezik*. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1959).

¹⁹ *Italian Peace Treaty. United Nations. Treaty Series: Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, vol. 49, No. 747*. (Paris, the 10th of February 1947); *Memorandum of Understanding between the Governments of Italy, The United Kingdom, The United States and Yugoslavia regarded to the Free Territory of Trieste. United Nations, Treaty Series. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, vol 235*. (London, the 5th of October 1954). O tem prim. Bogdan C. Novak: *Trieste 1941-1945. The Ethnic, Political and Ideological Struggle* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1970). 526 str.; Janko Jeri: *Tržaško uprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961). 378 str., pril., ilustr.

²⁰ Na tem ozemlju, ki je obsegalo okraje Koper, Pazin, Poreč, Pula-Rovinj in Volosko-Opatija (brez mesta Reka, ki je bilo priključeno Italiji šele leta 1924), je za časa avstrijskega ljudskega štetja leta 1910 živel okrog 350.000 prebivalcev. Od tega je bilo 52,5 % Hrvatov in Slovencev, 38,8 % Italijanov ter 9 % pripadnikov drugih narodov. Že do leta 1921 naj bi se po podatkih italijanskega štetja prebivalstva delež Slovencev in Hrvatov zmanjšal 52,5 % na 41 %, število pa od prvotnih 183.747 (leta 1910) na okrog 133.000. Znižanje števila hrvaškega in slovenskega prebivalstva naj bi bilo v glavnem posledica izseljevanja dela tega prebivalstva v takratno Kraljevino SHS. Ob naslednjem italijanskem štetju prebivalstva, ki je bil leta 1925 izpeljan že pod fašistično

Slovenije (tako imenovana "Primorska"), Istro z Reko, mesto Zadar ter otoke Cres, Krk, Lastovo in Palagruža.²¹ Med letoma 1947 in 1954 naj bi se po nekaterih podatkih izselilo okrog 300.000 oseb – od tega okrog 200.000 Italijanov ter okrog 100.000 Slovencev in Hrvatov, ki so nasprotovali tedanji komunistični ureditvi Jugoslavije.²²

Da je dejansko šlo za obsežna preseljevanja, ki so povsem spremenila nacionalno strukturo omenjenih območij, nam na primer kažejo tudi podatki za občino Izola, ki je do leta 1954 pripadala nekdanjemu koprskemu okraju cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, leta 1954 pa bila priključena Jugoslaviji.²³

Tabela 3: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva občine Izola v obdobju 1945–1961.²⁴

leto	prebivalstvo skupaj	Slovenci		Italijani		Hrvati		Drugi	
		število	%	število	%	število	%	število	%
1945	10.089	3.000	29,73	7.063	70,01	9	0,09	17	0,17
1947	10.467	2.712	25,91	7.741	73,96	--	--	14	0,13
1954	6.632	2.821	42,54	3.505	52,85	14	0,21	292	4,40
1961	9.339	7.693	82,37	1.667	17,89	1.025	10,98	154	1,65

Številne izselitve zlasti italijanskega prebivalstva iz območij, ki so pripadla Jugoslaviji, so povzročile v prvih letih po drugi svetovni vojni močno zmanjšanje skupnega števila prebivalstva (v primeru občine Izola za več kot 40 %). Tako naj bi se po nekaterih podatkih samo iz nekdanjega koprskega okraja med letoma 1945 in 1957 izselilo več kot 25.000 oseb (od tega okrog 21.200 Italijanov, 3.700 Slovencev in nekaj več kot 100 Hrvatov).²⁵ Na njihovo mesto se je priseljevalo slovensko prebivalstvo ter prebivalstvo iz drugih takratnih jugoslovanskih republik. Tako naj bi se samo v obdobju 1955–1959 na omenjeno območje priselilo sko-

* * *

upravo, pa naj bi na omenjenih območjih živel le še 7.155 prebivalcev, ki so slovensščino ali hrvaščino navedli kot svoj materni jezik. Več o tem glej v: Josip Roglič: *La Marche Julienne, Aperçu géographique*. (Sušak: Edition de l'Institut Adriatique, 1946), str. 78.

²¹ Peter Pavlovič: *Julijska krajina in Zadarska Pokrajina. Imenoslovje in politično-upravna razdelitev*. (Ljubljana, 1941).

²² Vladimir Klemenčič: »Jugoslawien – Zerfall und Bildung neuer Staaten.« *Europa: neue Konturen eines Kontinents* (Karl Ruppert, ur.). (München: Oldenbourg Verlag GmbH, 1993), str. 220.

²³ *Memorandum of Understanding ...*, (London, the 5th of October 1954).

²⁴ *Cadastre National de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945* (J. Roglič et al., ured.). (Sušak: Edition de l'Institut Adriatique, 1946), str. 582–583; *Statistika prebivalstva Istarskega okrožja po stanju z dne 15. decembra 1947*. (Koper: Statistični urad IOLO, 1948), str. 14–23; *Številčni pregled stalnega prebivalstva bivšega okraja Koper ob podpisu Londonskega sporazuma*. Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (v nadaljevanju: Arhiv INV); *Popis stanovništva 1961. Knjiga VI: Vitalna, etnička i migraciona obeležja – rezultati za opštine*. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1967), str. 88.

²⁵ *Številčni pregled oseb, ki so se za stalno izselile iz območja bivšega okraja Koper (zona B) v druge države v obdobju 1945. do 1947. leta glede na njihovo narodnost*. (Arhiv INV).

raj 19.700 prebivalcev, od tega okrog 13.600 prebivalcev iz drugih območij Slovenije in okrog 6.100 prebivalcev iz drugih republik tedanje Jugoslavije.²⁶

Kmalu po koncu druge svetovne vojne je prišlo tudi do množičnih izselitev turškega prebivalstva iz območij Makedonije, Kosova in deloma Sandžaka zlasti v Turčijo. Tako naj bi se po nekaterih podatkih (na osnovi posebnega dogovora med vladama Jugoslavije in Turčije) do leta 1971 samo s Kosova pod imenom "Turki" izselilo v Turčijo med 230.000 in 300.000 Turkov, Albancev in Muslimanov. Zaradi "političnih in družbenih potreb" jugoslovanskega režima natančnega števila izseljenih Turkov verjetno ne bo mogoče nikoli natančno ugotoviti.²⁷

Po drugi svetovni vojni so se sicer v manjšem številu iz območja Jugoslavije izseljevali tudi pripadniki drugih narodnosti. Kljub vsem selitvam in spremembam v nacionalni strukturi pa tudi po drugi svetovni vojni na območju Jugoslavije ni bilo naroda, ki bi imel absolutno večino, kot v nekaterih večnacionalnih državah (npr. nekdanja Sovjetska zveza ali Češkoslovaška). Številčno stanje posameznih narodov je bilo od območja do območja zelo različno. Tako so bili na nekaterih območjih pripadniki manjšinskih narodov celo v večini (na primer na Kosovu).²⁸

Ob koncu prisilnih, polprisilnih in "prostovoljnih" selitev ter izselitev so nekatera območja Jugoslavije v nekaj letih po drugi svetovni vojni popolnoma spremenila nacionalno strukturo, pa tudi nacionalna struktura Jugoslavije kot celote se je v primerjavi z obdobjem pred drugo svetovno vojno precej spremenila. Čeprav so rezultati štetja prebivalstva iz leta 1931 zaradi različnih metodoloških izhodišč težko primerljivi z rezultati ljudskega štetja iz leta 1948 in 1953, pa je Rudolf Bičanić na osnovi preračunavanj rezultatov štetja prebivalstva iz leta 1931 vseeno uspelo vsaj do neke mere narediti rezultate med seboj primerljive.²⁹

* * *

²⁶ Številčni pregled ljudi, ki so se preselili iz drugih republik in okrajev na področje bivšega okraja Koper v letih 1955–1959. (Arhiv INV).

²⁷ Petričević, *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije ...*, 53.

²⁸ Žuljić, *Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjena ...*, 8.

²⁹ Petričević, *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije ...*, 53.

Tabela 4: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Jugoslavije po drugi svetovni vojni in primerjava le-te s stanjem leta 1931.³⁰

narodnostna prispadnost	leto 1931		leto 1948		leto 1953		Indeks 1953/31
	število	%	število	%	število	%	
Srbi	5.729 ^a	41,1	6.547	41,5	7.066	41,7	123,3
Hrvati	3.221	23,1	3.784	24,0	3.976	24,5	123,4
Muslimani ^b	729	5,3	809	5,1	999	5,9	137,0
Slovenci	1.135	8,1	1.415	9,0	1.487	8,8	131,2
Makedonci	642	4,6	810	5,1	893	5,3	139,1
Črnogorci	224 ^c	1,6	426	2,7	466	2,8	208,0
Albanci ^c	479	3,4	750	4,8	754	4,5	157,4
Madžari	467	3,3	497	3,2	502	3,0	107,5
Romi ^d	65	0,4	73	0,5	85	0,5	130,8
Turki	...	...	98	0,6	260	1,5	...
Turki in muslimani J. Srbije in Makedonije	354	2,5	...	...	...	...	...
Slovaki	...	...	84	0,5	85	0,5	...
Romuni	134	1,0	64	0,4	60	0,4	44,8
Bolgari	"	"	61	0,4	62	0,4	...
Vlahi	"	"	103	0,7	37	0,2	...
Rusini ^e	"	"	37	0,2	37	0,2	...
Čehi, Slovaki, Ukrajinci	153	0,9	...	...	...	...	...
Čehi	...	...	39	0,2	35	0,2	...
Italijani	"	"	80	0,5	36	0,2	...
Ukrajinci ^f	...	...	...	...	...	...	...
Nemci	499	3,6	55	0,4	61	0,4	12,2
Rusi	"	"	20	0,1	12	0,1	...
Poljaki	"	"	"	"	4	0,0	...
Grki	"	"	"	"	2	0,0	...
Avstrijci	"	"	"	"	1	0,0	...
Judje	68	0,4	"	"	2	0,0	2,9
Drugi	37	0,3	20	0,1	8	0,0	...
Neznano	"	"	"	"	6	0,0	...
Skupaj	13.931	100,0	15.772	100,0	16.936	100,0	121,5

OPOMBE: 1) Skupaj s "Prečanskimi Srbi" (Srbi iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine); 2) Leta 1931 so se imenovali "Bosanski Muslimani", leta 1948 "Neopredeljeni muslimani", leta 1953 pa "Jugoslovani neopredeljeni"; 3) Ocena dr. R. Bičanića; 4) Leta 1931 so za Albance uporabljali naziv Arnauti (Albanci so ta srbski naziv imeli za žaljivko); 5) Leta 1931 so za Rome uporabljali izraz Cigani; 6) Medtem ko so leta 1931 Ukrajince šteli kot "Čehi, Slovake in Ukrajince", so jih vključeno do ljudskega štetja leta 1961 šteli skupaj z Rusini; 7) Vključeni v kategorijo "Drugi"; 8) Primerjava ni smotna zaradi zelo različnih narodnostnih skupin, ki so bile vključene v to kategorijo.

Ko so se sredi 50-ih leta 20. stoletja končale selitve, ki so bile tako ali drugače povezane z drugo svetovno vojno, vse do začetka 80-ih let na območju Jugoslavije (z izjemo Kosova in dela Makedonije) ni bilo pomembnejših mednarodnih sporov. Pa tudi na Kosovu in v Makedoniji ni šlo za konfrontacijo vseh pripadnikov posameznih narodov, temveč bolj za politične spore. Seveda pa v tem kontekstu ne gre prezreti manjših sporov v odnosih med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom različne jezikovne, narodnostne ali verske pripadnosti. Do teh sporov je zaradi družbenih ter kulturnih razlik prihajalo zlasti v prvih obdobjih sobivanja avtohtone ter priseljske skupnosti. Do posameznih konfliktov, ki so bili navadno posledica nekaterih ožjih ali pa posebnih interesov, je občasno prihajalo tudi med posameznimi skupinami avtohtonega prebivalstva, še zlasti, če je šlo za večnacionalne ali večkonfesionalne sredine.³¹ Kljub vsemu pa omenjene

* * *

³⁰ Prav tam, 29-72.

³¹ Žuljić, *Narodnostna struktura Jugoslavije* ..., 9.

napietosti med posameznimi skupinami prebivalstva niso povzročale selitev prebivalstva, ki bi vplivale na že tako zapleteno nacionalno strukturo posameznih območij Jugoslavije.

Je pa dodatne zaplete v nacionalni strukturi povzročila uvedba nekaterih kategorij za narodnostno neopredeljeno prebivalstvo. Tako je bila kot rezultat "zmage" centralističnih in unitarističnih teženj v takratni jugoslovanski politiki ob ljudskem štetju leta 1961 uvedena kategorija "Jugoslavlani", ob ljudskem štetju leta 1971 pa kategoriji "Niso se opredelili po členu 170 Ustave SFRJ" in "Opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti". Uvedba omenjenih kategorij je sprožila burne reakcije zlasti med hrvaškim in muslimanskim prebivalstvom ter nekaterimi manjšinskimi narodnostnimi skupnostmi. Le-ti so bili prepričani, da to slabi njihov položaj, obenem pa »... *krepi položaj Srbov in velikosrbsko oblast* ...« v tedanji Jugoslaviji.³²

Prebivalstvo tedanje Jugoslavije, ki se je opredeljevalo za eno od omenjenih kategorij, je v glavnem živelo na območjih, kjer so unitaristične in centralistične težnje jugoslovanskih oblasti naletale pri delu prebivalstva (zlasti Srbih) na ugoden odziv. To je v delu Hrvaške ter v Bosni in Hercegovini in Vojvodini oziroma na narodnostno zelo pomešanih območjih z velikim deležem srbskega prebivalstva. Precej manj prebivalcev pa se je za omenjene kategorije opredeljevalo v Sloveniji, Makedoniji ter na Kosovu, kjer so bile tedanje jugoslovanske oblasti v uvajanju svoje centralistične in unitaristične politike manj uspešne.³³

Poleg omenjenega uvajanja novih kategorij so bile spremembe v nacionalni strukturi posameznih območij Jugoslavije vse do začetka 80-ih leta 20. stoletja vezane v glavnem na velik naravni prirastek (npr. na Kosovu), močno ekonomsko emigracijo v tujino (npr. vzhodna Srbija in Makedonija) in na notranje selitve, zlasti iz gospodarsko manj razvitih južnih republik in pokrajin v Slovenijo ter severno Hrvaško in mesto Beograd.

Na intenzivnost selitev v tujino je po letu 1960 vplival niz vzrokov, kot na primer naravni in ekonomski potenciali, gostota poselitve ter gospodarska razvitost posameznih območij pa tudi niz drugih okoliščin kot na primer pripravljenost nekaterih skupin prebivalstva po spremembi bivališča. Te selitve, pa naj si bo stalne ali na začasno delo, niso zajele enakomerno vseh območij nekdanje Jugoslavije. Na začetku 60-ih let 20. stoletja so se v tujino najprej odseljevali viški delovne sile iz tako imenovanih gospodarsko pasivnih območij Hrvaške. Kasneje se je proces najprej razširil na druga območja Hrvaške, pa tudi na območja ostalih jugoslovanskih republik in pokrajin. Vendar pa v tem primeru ni šlo več za

* * *

³² Petričević, *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije* ..., 56.

³³ Prav tam, 58.

odselitve "s trebuhom za kruhom", ampak tudi za izseljevanje kvalificirane delovne sile ter kmečkega prebivalstva iz agrarno razvitih območij. Omenjene selitve je podpiral tudi tedanji jugoslovanski režim, ki je smatral, da bo z začasnim izseljevanjem na delo v tujino doma lažje reševal probleme zaposlovanja. Vendar pa se ta pričakovanja niso uresničila, saj je že v začetku 70-ih leta 20. stoletja prišlo do upadanja zaposlovanja v razvitih državah.

Največ delavcev na začasnem delu v tujini je bilo leta 1973 (okrog 1,4 milijona), nato pa je njihovo število pričelo upadati. Zaradi oteženih pogojev dela in bivanja v nekaterih zahodnoevropskih deželah se je do leta 1979 vrnilo v domovino okrog 400.000 delavcev. Kljub temu pa je bilo leta 1981 po nekaterih podatkih na začasnem delu v tujini (skupaj s člani njihovih družin) še vedno okrog 875.000 prebivalcev nekdanje Jugoslavije. Največ jih je bilo iz območja Hrvaške (24,0 % vseh začasno izseljenih), ožje Srbije (23,2 %) ter Bosne in Hercegovine (20,9 %), najmanj pa iz Slovenije (6,1 %) in Črne Gore (2,2 %).³⁴ Večina jih je živela na območju tedanje Zvezne republike Nemčije, Avstrije in Francije, po nekaj tisoč ali celo več deset tisoč pa jih že živelo v skoraj vseh zahodnoevropskih državah.³⁵

Veliko bolj množične kot selitve na začasno delo v tujino pa so bile selitve znotraj nekdanje Jugoslavije. Te naj bi do leta 1981 zjele skoraj 2 milijona oseb ali skoraj 9 % vsega v Jugoslaviji rojenega prebivalstva. Vse do 80-ih let 20. stoletja je šlo v glavnem za ekonomske selitve, ki so močno spremenile nacionalno strukturo Jugoslavije. Če okvirno analiziramo podatke omenjenih selitev, lahko vidimo, da je največje izgube zaradi preseljevanj prebivalstva v absolutnem smislu utrpela republika Bosna in Hercegovina, iz katere se je do leta 1981 izselilo skoraj 400.000 več oseb, kot se je vanjo priselilo, v relativnem smislu pa Črna Gora, katere izgube v migracijskem saldu so v enakem obdobju znašale več kot 10 % vsega prebivalstva (glej tabelo 5).

* * *

³⁴ Veliki geografski atlas Jugoslavije. (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1987), str. 50.

³⁵ Perićević, *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije ...*, 31-38.

Tabela 5: Migracijski saldi posameznih republik nekdanje Jugoslavije (glede na narodno pripadnost prebivalstva) na osnovi podatkov ljudskega štetja iz leta 1981.³⁶

Narodnost	Bosna in Hercegovina	Črna Gora	Hrvaška	Makedonija	Slovenija	Srbija
Črnogorci	- 411	- 28.450	+ 257	- 334	+ 556	+ 28.617
Hrvati	- 121.530	- 2.071	- 89.443	- 337	+ 32.894	+ 2.342
Makedonci	- 690	- 227	+ 598	- 13.236	+ 933	+ 12.708
Muslimani	- 2.186	- 15.316	+ 10.269	+ 4.874	+ 7.420	- 4.834
Slovenci	- 1.998	- 322	- 8.192	- 470	+ 2.149	+ 974
Srbi	- 218.333	- 9.056	- 58.179	- 6.601	+ 14.630	+ 281.458
Albanci	- 1.153	+ 583	+ 2.746	+ 9.225	+ 989	- 9.974
Jugoslovani	- 32.990	- 3.324	+ 13.381	- 6.126	+ 7.318	- 28.420
drugi	- 17.976	- 2.196	+ 26.603	+ 1.886	+ 2.082	- 2.164
skupaj	- 397.272	- 60.379	+ 76.926	- 11.157	+ 54.335	+ 337.547

Notranje selitve prebivalstva na območju nekdanje Jugoslavije so na nekaterih območjih v veliki meri vplivale na spremembo nacionalne strukture. Čeprav so bile te selitve v veliki meri posledica gospodarskih razmer, pa so nanje vplivali tudi nekateri drugi specifični razlogi. Tako se lahko v vsaki skupini preseljenega prebivalstva identificirajo nekateri osnovni motivi. V osnovi je to interes za zagotovitev boljših pogojev eksistence. Iz teh motivov in prizadevanj so izhajale tudi odločitve o smereh selitev - v glavnem proti območjem, kjer so obstajali boljši pogoji za naselitev in zaposlitev. Vendar pa so izkušnje pokazale, da je bila smer selitev zelo odvisna tudi od nacionalne pripadnosti migrantov. Tako se kaže tendenca, da je bil določen del migracij usmerjen proti glavnim nacionalnim središčem.

Seveda pa v tem kontekstu ne gre prezreti selitev vojaškega in uradniškega kadra ter njihovih družin, ki jo je za potrebe "ohranjanja enotnosti" narekoval jugoslovanski državni vrh. Kljub dejstvu, da je šlo - z izjemo selitev vojaškega in uradniškega kadra - za "prostovoljne" selitve, so te precej vplivale na spremembe nacionalne strukture prebivalstva in to tako na izhodiščnih prostorih migracij, kot tudi na območju končnih ciljev teh migracij.

Tako lahko za **Bosno in Hercegovino** ugotovimo, da se je v obdobju 1961-1981 nacionalna struktura hitro menjala v korist Muslimanov. Dejansko sliko sprememb v nacionalni strukturi pa je zastirala zlasti uvedba nove kategorije "Jugoslovani".

* * *

³⁶ Žuljič, *Narodnostna struktura Jugoslavije* ..., 44.

Tabela 6: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Bosne in Hercegovine v obdobju 1961–1981.³⁷

narodnostna prispadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Muslimani	842.248	25,7	1.482.430	39,6	1.629.924	39,5	193,5
Srbi	1.406.057	42,9	1.393.148	37,2	1.320.644	32,0	93,9
Hrvati	711.665	21,7	772.491	20,6	758.136	18,4	106,5
Črnogorci	12.828	0,4	13.021	0,3	14.114	0,3	110,0
Drugi narodnostno opredeljeni	27.382	0,8	23.145	0,6	26.735	0,7	97,6
Niso se izjasnili po čl. 179	--	--	8.482	0,2	17.950	0,4	--
Jugoslavlani	275.888	8,4	43.796	1,2	326.280	7,9	1,18
po regionalni pripadnosti	--	--	--	--	3.649	0,1	--
neznano	1.885	0,1	9.598	0,3	26.576	0,7	1409,9
skupaj	3.277.948	100,0	3.746.111	100,0	4.124.008	100,0	125,8

Na spremembe nacionalne strukture prebivalstva Bosne in Hercegovine je v veliki meri vplival tudi visok negativen migracijski saldo (skoraj -400.000). Kljub spremembam nacionalne strukture pa so bili poselitveni prostori posameznih narodov v Bosni in Hercegovini stabilni in se vse do začetka jugoslovanske krize na začetku devedesetih v glavnem niso spreminjali.

Za republiko Črna Gora je obdobje 1961–1981 pomenilo obdobje hitre rasti muslimanskega prebivalstva (na račun črnogorskega prebivalstva) in utrjevanje položaja Albancev, zlasti na obmejnih območjih z Albanijo in avtonomno pokrajino Kosovo. Na drugi strani pa je značilno upadanje števila deleža hrvaškega in srbskega prebivalstva, ki je šlo verjetno na račun velikega povečanja števila "jugoslovanov".

Tabela 7: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Črne Gore v obdobju 1961–1981.³⁸

narodnostna prispadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Črnogorci	383.988	81,4	355.682	67,3	490.484	68,5	104,3
Muslimani	30.665	6,5	79.239	13,3	78.688	10,9	254,6
Albanci	25.804	5,5	35.671	6,7	37.735	5,3	146,2
Srbi	64.087	13,9	39.512	7,5	19.407	2,7	137,8
Hrvati	10.664	2,3	9.192	1,7	6.904	1,0	64,7
Drugi narodnostno opredeljeni	4.953	1,0	3.508	0,6	4.212	0,7	85,0
Niso se izjasnili po čl. 170	--	--	521	0,1	301	0,1	--
Jugoslovan	1.599	0,3	10.943	2,0	30.263	4,2	2004,0
po regionalni pripadnosti	--	--	1.304	0,2	1.602	0,2	--
neznano	175	0,0	3.185	0,6	4.338	0,6	2478,9
skupaj	471.894	100,0	529.604	100,0	584.310	100,0	123,8

* * *

³⁷ Popis stanovništva 1961. Knjiga VI: Vitalna, etnička i migraciona obeležja – rezultati za opštine. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1967), v nadaljevanju: Popis 1961.; Popis stanovništva i stanova 1971. Statistički bilten 727: Nacionalni sastav stanovništva po opštinama. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1972), v nadaljevanju: Popis 1971.; Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 1981. godini. Statistički bilten 1295: Nacionalni sastav stanovništva po opštinama – konačni rezultati. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1982), v nadaljevanju: Popis 1981.

³⁸ Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.

Velike spremembe v številu in deležu posameznih narodov v skupnem številu prebivalstva Črne Gore nam kažejo na različnost (zlasti političnih) vplivov, motivov in pobud za narodnostno opredeljevanje tamkajšnjega prebivalstva ob posameznih štetjih prebivalstva. Na spremembe v nacionalni strukturi je vplival tudi visok negativen migracijski saldo. Ta je bil negativen celo v primeru migracij z avtonomno pokrajino Kosovo. Zaradi omenjenih dejstev se je na območju Črne Gore že zgodaj postavljalo vprašanje pravic hrvaškega prebivalstva, ki je bilo na tem področju avtohtono naseljeno na področju Boke Kotorske in reševanja položaja Albancev.

Glavni problem na **Hrvaškem** v obdobju 1961–1981 je bil z ozirom na njeno večnacionalnost oblikovanje umernega naroda "Jugoslovanov", priseljevanje Srbov in izseljevanje Hrvatov. Spremembe v nacionalni strukturi v omenjenem obdobju pa so precej zameglili nepopolni podatki o delavcih na začasnem delu v tujini in druge nepravilnost, do katerih je prihajalo ob posameznih štetjih prebivalstva.

Tabela 8: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Hrvaške v obdobju 1961–1981.³⁹

narodnostna prispadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Hrvati	3.339.841	80,3	3.513.617	79,9	3.454.661	75,1	103,4
Srbi	624.985	15,0	626.789	19,2	531.502	11,6	85,0
Madžari	42.347	1,0	35.488	0,8	25.339	0,6	60,1
Slovenci	39.101	0,9	32.497	0,7	25.136	0,5	64,3
Muslimani	3.113	0,1	18.457	0,4	23.740	0,5	762,6
Češi	23.391	0,6	19.001	0,4	15.061	0,3	64,4
Italijani	21.103	0,5	17.433	0,4	11.654	0,3	55,3
Črnogorci	7.463	0,2	9.706	0,2	9.818	0,2	131,5
Drugi narodnostno opredeljeni	37.835	0,9	34.664	0,8	36.867	0,7	92,2
Nisave izjasnili po čl. 138	--	--	15.798	0,4	17.333	0,4	--
Jugoslovani	15.559	0,4	84.118	1,9	379.057	8,2	2436,2
po regionalni prispadnosti	--	--	--	--	8.657	0,2	--
neznano	4.956	0,1	58.626	0,4	64.737	1,1	1306,2
skupaj	4.159.696	100,0	4.426.221	100,0	4.601.469	100,0	110,6

Različne tendence v spremembah nacionalne strukture Hrvaške lahko torej v prvi vrsti pripišemo različnim stopnjam naravnega prirastka posameznih narodov ter vplivom selitev, še zlasti medrepubliških, ki so potekale na ekonomski osnovi. Hrvaška je tako v obdobju 1961–1981 spadala med območja s pozitivnim migracijskim saldom.

Za razvoj nacionalne strukture **Makedonije** v obdobju 1961–1981 je značilna stalna rast večinskega, makedonskega prebivalstva, čeprav se je ta po letu 1961 nekoliko upočasnila, na kar sta najbolj vplivala hitra rast albanskega prebivalstva

* * *

³⁹ Popis 1961., Popis 1971., Popis 1981.

in sprememba v odnosu do narodnostnega opredeljevanja makedonskih Muslimanov. Predvsem vprašanje v zvezi z narodnostnim opredeljevanjem Muslimanov je dobilo povsem politični značaj. Na eni strani je to posledica preteklosti, ko so se pod določenimi pogoji kot del te narodnostne skupnosti morali opredeljevati tudi Turki, na drugi pa posledica poizkusov, da bi se ob štetjih prebivalstva opredelili kot pripadniki albanske narodnosti, ki imajo svoje korenine še iz obdobja med drugo svetovno vojno, ko je bila zahodna Makedonija v sklopu Velike Albanije.

Tabela 9: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Makedonije v obdobju 1961–1981.⁴⁰

narodnostna pripadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Makedonci	1.000.854	71,2	1.142.375	69,3	1.281.195	67,0	128,0
Albanci	183.108	13,0	279.871	17,0	377.726	19,8	206,3
Nemci	732	0,0	422	0,0	380	0,0	51,9
Turki	131.481	9,4	108.552	6,6	86.691	4,5	65,9
Srbi	42.728	3,0	46.465	2,8	44.613	2,3	104,4
Romi	20.606	1,5	24.505	1,5	43.228	2,3	209,8
Muslimani	3.002	0,2	1.248	0,1	39.556	2,1	1317,7
Drugi narodnostno opredeljeni	5.532	0,4	8.005	0,5	12.245	0,7	22,1
Niso se izjasnili po čl. 170	--	--	414	0,0	508	0,0	--
Jugoslovanci	1.260	0,1	3.652	0,2	14.249	0,7	1130,2
po regionalni pripadnosti	--	--	684	0,0	956	0,0	--
neznano	418	0,0	2.491	0,2	4.037	0,2	956,8
skupaj	1.406.003	100,0	1.647.308	100,0	1.912.257	100,0	136,0

Čeprav je na splošno gledano predstavljala Makedonija v obdobju 1961–1981 območje z umirjeno intenzivnostjo izseljevanja prebivalstva, pa temu ni bilo tako. Na izenačenost stopnje je vplivalo predvsem intenzivno priseljevanje prebivalstva albanske narodnosti na območje zahodne Makedonije. To priseljevanje skoraj povsem zakrije množične izselitve pripadnikov nekaterih manjšinskih narodov (zlasti Turkov), ki se tako izkazujejo le v hitrem upadanju njihovega deleža v skupnem številu prebivalstva. Priseljevanje številnih Albancev je zlasti v zahodni Makedoniji že takrat predstavljalo velik problem, zaostroval pa se je tudi položaj Turkov, Romov, Muslimanov in Srbov.

Mnogo manj problemov, ki so bili posledica mednacionalnih odnosov, pa je bilo v Sloveniji. V tej gospodarsko najrazvitejši in narodnostno najbolj homogeni jugoslovanski republiki so bile spremembe njene nacionalne strukture prebivalstva odvisne le od priseljevanja prebivalstva iz nerazvitih območij nekdanje Jugoslavije. Zaradi nizke naravne rasti avtohtonega prebivalstva (tako Slovencev kot pripadnikov italijanske in madžarske manjšine), pa so tudi te ekonomske migracije povzročile nekatere spremembe v nacionalni strukturi Slovenije. Tako

⁴⁰ Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.

se je najbolj zmanjšal delež slovenskega prebivalstva, upadla pa sta tudi že tako ali tako nizka deleža pripadnikov avtohtone italijanske ter madžarske manjšine.

Tabela 10: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Slovenije v obdobju 1961–1981.⁴¹

narodnosta pripadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Slovenci	1.522.248	95,6	1.624.029	94,0	1.712.445	90,5	112,5
Hrvati	31.429	2,0	42.657	2,5	55.625	2,9	177,0
Srbi	13.609	0,8	20.521	1,2	42.182	2,2	310,0
Muslimani	465	0,0	3.231	0,2	13.425	0,7	2887,1
Mačžari	10.498	0,7	9.785	0,5	9.496	0,5	90,5
Italijani	3.072	0,2	3.001	0,2	2.187	0,1	71,2
Nemci	732	0,0	422	0,0	380	0,0	51,9
Drugi narodno opredeljeni	5.532	0,3	8.005	0,5	12.233	0,7	221,1
Niso se izjasnili po čl. 170	--	--	3.073	0,2	3.975	0,2	--
Jugoslovani	2.784	0,2	6.744	0,4	26.263	1,4	943,3
po regionalni pripadnosti neznano	--	--	2.705	0,1	4.018	0,2	--
skupaj	1.591.523	100,0	1.727.137	100,0	1.891.864	100,0	118,9

Največ sprememb v nacionalni strukturi prebivalstva in v zvezi s tem tudi največ problemov v mednacionalnih odnosih pa je bilo na območju **Srbije**. Z ozirom na pestro nacionalno strukturo prebivalstva lahko njenim spremembam najlažje sledimo po posameznih delih te republike, še zlasti, ker sta bili ravno zaradi večnacionalne strukture njenih posameznih delov tudi z ustavo konstituirani avtonomni pokrajini Vojvodina in Kosovo. Spremljanje razvoja nacionalne strukture Srbije je zelo problematično, saj jo nekateri dejavniki, ki za ostala območja Jugoslavije niso tako karakteristični še dodatno zapletajo.

Tako je potrebno za območje **ožje Srbije** (brez avtonomnih pokrajin Kosovo in Vojvodina) najprej omeniti občutljivost na spremembe nacionalne strukture na regionalni ravni, saj se vse pomembnejše manjšine nahajajo na njenem obrobju, kjer mejijo na sorodne oziroma iste nacionalne skupine prebivalstva. Če podrobneje analiziramo razvoj nacionalne strukture, lahko vzroke sprememb strnemo v tri skupine. Na prvem mestu je potrebno omeniti vprašljivost jugoslovanskih statistik. Na to nas pri nekaterih skupinah prebivalstva (Muslimani, Romi, Vlahi) opozarjajo velike razlike v njihovem številu in deležu med posameznimi štetji prebivalstva, ki si jih drugače ne moremo razlagati, kot da je šlo za prirejanje podatkov ljudskih štetij za določene (po navadi politične) potrebe. Na drugem mestu je naravna rast prebivalstva, kjer se na eni strani nizka stopnja naravnega prirastka srbskega prebivalstva še naprej znižuje, na drugi pa že tako visoka stopnja pri nekaterih manjšinskih narodih (Albanci, Muslimani, Romi, Vlahi) še narašča. Tretji vzrok, ki je vplival na spremembe nacionalne strukture, pa so bile

⁴¹ Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.

množične selitve. Na eni strani je območje ožje Srbije predstavljalo magnet za priseljevanje srbskega prebivalstva iz ostalih območij nekdanje Jugoslavije, na drugi pa so se številni Srbi izseljevali kot ekonomski migranti ali pa kot izvrševalci upravnih, vojaških, političnih ali gospodarskih funkcij za potrebe tedanje Jugoslavije.

Ne gre pa prezreti tudi delavcev na začasnem delu v tujini, katerih število se je samo v obdobju 1971–1981 povečalo od 133.000 na okrog 185.000. Vsi omenjeni dejavniki so privedli do specifične nacionalne strukture prebivalstva, kjer so na območjih osrednje in vzhodne Srbije prevladovala homogena območja poseljena s srbskim prebivalstvom, na njenih južnih ter vzhodnih območjih pa narodnostno mešano poseljena območja.

Tabela 11: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva na območju ožje Srbije (brez avtonomnih pokrajin Kosovo in Vojvodina) v obdobju 1961–1981.⁴²

narodnostna pripadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Srbi	1.459.953	92,6	1.699.415	89,5	1.865.283	83,7	109,1
Muslimani	83.891	1,7	124.182	2,4	151.674	2,7	181,0
Črnogorci	32.385	0,7	57.289	1,1	77.134	1,4	238,2
Albanci	51.173	1,1	65.597	1,3	72.486	1,3	141,6
Itomi	3.312	0,1	27.541	0,5	57.140	1,0	1725,2
Hrvati	43.817	0,9	58.088	0,7	31.447	0,6	71,8
Bolgarji	54.391	1,1	99.791	1,0	30.769	0,5	56,6
Makedonci	19.956	0,3	25.100	0,5	29.033	0,5	145,5
Vlahi	1.330	0,0	14.653	0,3	25.435	0,5	1919,9
Drugi narodnostno opredeljeni	58.538	1,2	42.006	0,8	33.972	0,6	58,0
Niso se izjasnili po čl. 170	..	..	3.281	0,1	4.310	0,1	..
Jugoslovani	11.699	0,2	75.976	1,4	272.050	4,8	2325,4
po regionalni pripadnosti	..	..	4.895	0,1	4.911	0,1	..
neznano	2.911	0,0	22.338	0,4	38.642	0,7	1328,1
s k u p a j	1.623.274	100,0	1.950.365	100,0	2.204.464	100,0	118,6

Razvoj nacionalne strukture prebivalstva ožje Srbije je že v tem obdobju nakazoval na nekatere probleme, kot na primer na urejanje odnosov s Kosovom ter Muslimani iz Sandžaka na enakopravni osnovi in prenehanje nadaljnega oblikovanja "Jugoslovanov". Ker pa ti problemi niso bili odpravljeni pravočasno ali pa so jih poskušali odpraviti na nepravi način, so v zadnjem desetletju 20. stoletja pripeljali do številnih konfliktov, ki so na koncu pomagali pri razpadu Jugoslavije.

Podobni zaključki, vendar na nekoliko drugačni osnovi, veljajo v obdobju 1961–1981 tudi za **Kosovo**, kjer sta hiter razvoj števila albanskega prebivalstva ter odseljevanje pripadnikov drugih narodov postavljala zlasti Srbe, Muslimane, Rome in Črnogorce v neenakopraven položaj, kar je ob razpadanju Jugoslavije pripeljalo do številnih konfliktov.

* * *

⁴² Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.

Tabela 12: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva na območju avtonomne pokrajine v obdobju 1961–1981.⁴³

narodnostna pripadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Albanci	646.695	67,2	916.168	73,7	1.226.736	77,4	189,7
Srbi	227.016	23,6	238.264	18,4	209.498	13,2	92,3
Muslimani	8.026	0,8	26.357	2,1	58.562	3,7	729,7
Romi	3.202	0,3	14.593	1,2	34.126	2,2	1065,8
Crnogorci	37.588	3,9	31.555	2,5	27.028	1,7	71,9
Turki	25.764	2,7	12.244	1,0	12.513	0,8	48,6
Drugi narodnostno opredeljeni	10.298	1,0	11.561	0,9	11.532	0,7	112,0
Niso se izjasnili po čl. 170	--	--	177	0,0	133	0,0	--
Jugoslovani	5.206	0,5	920	0,1	2.676	0,2	51,4
po regionalni pripadnosti	--	--	259	0,0	264	0,0	--
neznano	283	0,0	1.595	0,1	1.373	0,1	485,2
skupaj	963.988	100,0	1.243.693	100,0	1.584.441	100,0	164,4

V povsem nasprotni smeri pa je potekal razvoj nacionalne strukture prebivalstva v avtonomni pokrajini **Vojvodina**. Na tem že od nekdaj večnacionalno naseljenem območju so zaradi nizkega naravnega prirastka igrale glavno vlogo v spremembah nacionalne strukture prebivalstva številne selitve. Ker so se le-te v obdobju med letoma 1961 in 1981 nekoliko umirile, to se je že tako ali tako tradicionalna tolerantnost v mednacionalnih odnosih le še poglobila.

Tako so po rezultatih štetja prebivalstva v obdobju 1971–1981 priselitve v Vojvodino le za okrog 26.000 oseb presegle izselitve, kar je zaradi nizkega naravnega prirastka komaj zadoščalo za vzdrževanje približno enakega števila v pokrajini in praktično ni moglo vplivati na spremembe v nacionalni strukturi prebivalstva.

Tabela 13: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva na območju avtonomne pokrajine Vojvodina v obdobju 1961–1981.⁴⁴

narodnostna pripadnost	leto 1961		leto 1971		leto 1981		Indeks 1981/61
	število	%	število	%	število	%	
Srbi	1.017.717	54,9	1.089.132	55,8	1.107.378	54,4	108,8
Madžari	442.561	23,9	423.866	21,7	385.356	18,9	87,1
Hrvati	145.341	7,8	138.561	7,1	109.203	5,4	75,1
Slovaki	73.830	4,0	72.795	3,7	69.549	3,4	94,2
Romuni	57.259	3,1	52.987	2,7	47.289	2,3	82,6
Črnogorci	34.782	1,9	36.416	1,9	43.304	2,1	124,5
Romi	3.312	0,2	7.780	0,4	19.693	1,0	582,9
Rusini	24.548	1,3	20.109	1,0	19.305	0,9	78,6
Makedonci	15.190	0,8	16.527	0,8	18.897	0,9	124,4
Nemci	11.432	0,6	7.243	0,4	3.808	0,2	33,3
Drugi narodnostno opredeljeni	23.409	1,2	27.568	1,4	34.584	1,8	152,0
Niso se izjasnili po čl. 170	--	--	1.025	0,1	3.361	0,2	--
Jugoslovani	3.174	0,2	46.928	2,4	167.215	8,2	5268,3
po regionalni pripadnosti	--	--	5.255	0,3	1.643	0,1	--
neznano	2.410	0,1	6.341	0,3	3.187	0,1	132,2
skupaj	1.854.965	100,0	1.952.533	100,0	2.034.772	100,0	109,7

* * *

⁴³ Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.⁴⁴ Popis 1961.; Popis 1971.; Popis 1981.

Zaradi omenjenih dejstev je bila na začetku 80-ih leta 20. stoletja večina območij nekdanje Jugoslavije že narodnostno mešano poseljena. Narodnostno homogena območja, to so območja z več kot 90 % prevlado enega naroda, pa so prevladovala le v Sloveniji, v Hrvaškem Zagorju, v Hercegovini, osrednjem delu ožje Srbije, v zahodni in srednji Črni Gori, v delu Metohije in na zahodu Makedonije. Po grobih ocenah so ta območja obsegala le dobro tretjino površine nekdanje Jugoslavije.⁴⁵

Tako stanje v nacionalni strukturi Jugoslavije se je ohranilo vse do zadnjega desetletja njenega obstoja. To obdobje je na eni strani zaznamovala politična kriza po smrti karizmatičnega voditelja Josipa Broza-Tita (maja 1980) na drugi pa globoka gospodarska in dolžniška kriza, ko so inflacijska gibanja dosegala tudi 2000 % letno stopnjo. Desetletje med letoma 1981 in 1991 je bilo tudi obdobje etnične homogenizacije nekaterih območij, ko so se pripadniki posameznih narodov pričeli seliti nazaj v svoje matične republike (Srbi v Srbijo, Hrvati na Hrvaško). Procesi homogenizacije prebivalstva so bili najintenzivnejši na Kosovu, od koder se je srbsko in črnogorsko prebivalstvo množično izseljevalo v Srbijo oziroma v Črno Goro. Njihovo natančno število ne bo verjetno nikoli znano, saj so jugoslovanske oblasti spretno prikrivale podatke o teh "izseljencih". Iz uradnih podatkov štetij prebivalstva za leto 1981 in 1991 je razvidno, da se je v tem desetletju število Srbov na Kosovu zmanjšalo za okrog 14.000, Črnogorcev pa za okrog 7.000.⁴⁶

Na Kosovu je tako ostajalo v glavnem le albansko prebivalstvo, ki pa se je spričo visoke rodnosti moralo ravno tako izseljevati. Na eni strani so se selili v zlasti v slovenska in hrvaška mesta, kjer so se zaposlili v glavnem kot fizični delavci in obrtniki (slaščičarji), na drugi strani pa v razvite zahodnoevropske države in v ZDA, kjer so postali znani kot čistilci oken visokih nebotičnikov. Glede na to, da so za albansko prebivalstvo značilne velike družine, je pridobitev enega dovoljenja za stalno naselitev in delo v ZDA pomenila priselitev večjega števila ljudi.

Ravno izseljevanje Srbov in Črnogorcev iz "svete srbske zemlje", kot so Kosovo poimenovali Srbi, je pri le še podžigalo njihovo že od nekaj ukoreninjeno prepričanje, da »... jim je usojeno, da v vojni zmagujejo in v miru zgubljajo ...«. Zaradi tega so srbski nacionalisti, katerim »... Jugoslavija v sedanji obliki ni bila

⁴⁵ Vladimir Klemenčič, »Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Jugoslavije v novjšem razdobju.« *Geografija in šoli 1: Zbornik referatov seminarja permanentnega izobraževanja. 5. Ilesičevi dnevi. Ljubljana*, 22.–23. 2. 1991. (Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1991), str. 7–22.

⁴⁶ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini. Statistički bilten 1295: Nacionalni sastav stanovništva po opštinama. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1982).; Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine. Statistički bilten br. 1934: Nacionalni sastav stanovništva po opštinama. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1992) – v nadaljevanju: Popis 1991.

več primerna rešitev za srbsko uprašanje ...»⁴⁷ od sredine 80-ih let 20. stoletja odločno zahtevali spremembe v ustavni ureditvi Jugoslavije. Spričo porasta vseh vrst nacionalizmov, so se za spremembe zavzemali tudi nekateri politični krogi v Beogradu. Začetek teh sprememb je pomenilo sprejetje ustavnih dopolnil k Ustavi republike Srbije maja 1989, s katerimi je bila ukinjena avtonomije Kosova in Vojvodine, »... Srbija pa ponovno postala enotna republika ...«⁴⁸

Čeprav je začela v Jugoslaviji vse bolj prevladovati politika sile in izvršenih dejstev, pa je val demokratičnih sprememb zajel na prehodu iz 80-ih v 90-ta leta 20. stoletja tudi nekatera njena območja. Tako je aprila 1990 prišlo do demokratičnih volitev v Sloveniji in na Hrvaškem, novembra istega leta pa še v Makedoniji ter Bosni in Hercegovini, ki so v teh republikah odpravile več desetletij trajajočo vladavino komunizma. S tem so se nasprotja med omenjenimi republikami ter Srbijo in Črno Goro, kjer sta decembra 1990 z veliko večino zmagali stranki Slobodana Miloševića in Momirja Bulatovića, le še poglobila.⁴⁹ Ker so predlogu Slovencev in Hrvatov po konfederalni ureditvi države srbske oblasti nasprotovale in jim celo hotele vsiliti nekakšen načrt "Srbooslavije",⁵⁰ sta obe tedanji republiki pričeli vse bolj odkrito razmišljati o svoji neodvisnosti. Vse skupaj pa je najprej pripeljalo do referendumov o samostojnosti Slovenije (december 1990) in Hrvaške (maja 1991), na katerih so se prebivalci obeh republik z veliko večino izrekli v prid suverenosti in neodvisnosti.⁵¹ Februarja 1991 so tudi makedonski voditelji in bosanski-hercegovski predsednik izjavili, »... da Bosna in Hercegovina ter Makedonija ne ostajajo v Jugoslaviji, če se bosta Slovenija in Hrvaška odcepili ...« Junija 1991 sta Slovenija in Hrvaška tudi uradno razglasili svojo neodvisnost, kar je pomenilo tudi dejanski razpad Jugoslavije.⁵²

Dejstvo, da se je Hrvaška pripravljala na odcepitev od Jugoslavije, je poleti 1990 pripeljalo do oboroženega upora avtohtonega srbskega prebivalstva na Hrvaškem, novembra istega leta pa do ustanovitve Srbske avtonomne oblasti

* * *

⁴⁷ Laura Silber, Allan Little: *Smrt Jugoslavije* (prevod Barbara Sedmak et al.). (Ljubljana: Co-Libri, 1996), str. 29.

⁴⁸ Sabrina P. Ramet: *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962-1991*. (Bloomington: Indiana University Press, 1992), str. 231-233; »Kosovski kalendar.« *Vreme International*, leto 6. št. 236. (Beograd, 1. maja 1995), str. 9.

⁴⁹ John R. Lampe: *Yugoslavia as History: Twice there was a country*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), str. 349-356.

⁵⁰ Naziv za načrt, ki ga je pripravil tedanji predsednik SFRJ Borislav Jović. Načrti je predvidel "moderno federacijo" z močno osrednjo oblastjo po modelu ZDA, vendar brez garancij, ki so sestavni del ameriške demokracije.

⁵¹ Matjaž Klemenčič: To Fellow Americanists: A Letter from Slovenia. *The Journal of American History*, 80(3). (Bloomington: Organization of American Historians, 1993), str. 1031-1034. Matjaž Klemenčič: Slovenia at the Crossroads of the Nineties: From the First Multiparty Elections and the Declaration of Independence to Membership in the Council of Europe. *Slovene Studies*, 14(1). (Columbus: Society for Slovene Studies), 1992; objavljeno 1994, str. 9-34.

⁵² Warren Zimmermann: *Origins of a Catastrophe. Yugoslavia and its Destroyers - Ambassador tells what hap-*

(SAO) Krajina (decembra 1991 se je ob sprejetju Ustave preimenovala v Republiko srbsko Krajino). Zaradi neprestanih incidentov med hrvaško in "krajjsko" vojsko, je maja 1991 meje Krajine zaščitila jugoslovanska armada (JLA). Tako hrvaške oblasti že pred odcepitvijo od Jugoslavije niso imele nadzora nad skoraj 30 % svojih ozemelj, kar je njihov položaj v prizadevanjih za neodvisnost močno oteževalo.⁵³

Obdobje po razpadu Jugoslavije je nekatera območja te nekdanje države spremenil v krvava bojišča, kjer je mednacionalnih spopadov izgubilo življenje skoraj četrto milijona ljudi. Več kot tri milijone ljudi je moralo zapustiti svoje domove,⁵⁴ kar je povsem spremenilo nacionalno strukturo prebivalstva na nekaterih območjih nekdanje Jugoslavije.

Najmanj sprememb v nacionalni strukturi prebivalstva je po svoji osamosvojitvi 25. junija 1991 doživela Slovenija, ki je bila že v obdobju Jugoslavije etnično najbolj homogena republike (leta 1991 je delež Slovencev znašal 87,6 %⁵⁵). Po osamosvojitvi se je odselil v glavnem le del vojaškega osebja ter del uslužbencev carinske uprave in le nekaj posameznikov in družin, kar pa ni imelo večjih posledic na nacionalno strukturo prebivalstva. Je pa potrebno v tem kontekstu omeniti veliko število beguncev, ki so si za svoje pribežališče izbrali Slovenijo in jih je bilo ob višku spopadov v Bosni in na Hrvaškem (leta 1992) več kot 70.000.⁵⁶ Nekaj tisoč teh beguncev je ostalo na območju Slovenije še leta 2000, ostali pa so se ali vrnili v domovino, ali pa so se izselili v druge države. Leta 1999 je Slovenija ob začetku kosovske krize sprejela tudi okrog 1.600 beguncev albanske narodnosti iz Kosova, ki pa so se po posredovanju enot zveze NATO in vzpostavitvi miru v tej pokrajini v glavnem vsi vrnili na svoje domove.⁵⁷

Neprimerno hujše kot v Sloveniji pa so bile posledice odcepitve od Jugoslavije na Hrvaškem, kjer so se oboroženi incidenti med hrvaško vojsko ter oboroženim prebivalstvom SAO Krajine pričeli že leta 1990. Tako se je iz območij, ki so jih ob začetku spopadov kontrolirale vojaške enote SAO Krajine, in zahodne Slavonije, izselilo najprej nekaj tisoč pripadnikov hrvaške narodnosti. Večina jih je našla svoje prebivališče v glavnem na Hrvaškem, le nekateri pa so se za nekaj časa naselili pri sorodnikih v Sloveniji ali ostalih zahodnoevropskih državah. Istočasno pa so v drugi polovici leta Hrvati izgnali več tisoč Srbov iz Grubišinega Polja in Virovitice, ki so se izselili v Srbijo ali pa v Podonavje (okolica Vukovarja), ki je bilo

* * *

pened and why, (New York: Random House, 1996), str. 3-171.; Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992...*, 395-418.

⁵³ Dragoslav Grujić, «Dani RSK», *Vreme International*, leto 6, št. 251. (Beograd, 14. avgusta 1996), str. 17-24.

⁵⁴ Morda najzanimivejši opis vojaškega aspekta dogajanj v Jugoslaviji s stališča OZN predstavlja knjiga spomenov Lewis MacKenzie: *Peacekeeper, The Road to Sarajevo*, (Vancouver, Toronto: Douglas & McIntyre, 1993).

⁵⁵ Popis 1991.

⁵⁶ Romana Dobnikar-Seruga, «Jugoslovanski begunci pod statistično lupo. Sedem v Grčiji, pol milijona na Hrvaškem», *Delo, Letišča* 34, št. 181. (Ljubljana, 4. avgusta 1992), str. 5.

pod kontrolo srbskih oblasti.⁵⁸ Ob vedno hujših vojaških spopadih med srbskimi paravojaškimi enotami in enotami JLA na eni ter hrvaškimi enotami na drugi strani se je število hrvaških beguncev do leta 1992 močno povečalo, pridružili pa so se jim tudi številni srbski begunci. Več kot dve tretjini hrvaških beguncev, ki so se selili predvsem iz dubrovniškega ter šibeniško-zadarskega zaledja, Banije in vzhodne Slavonije, je ostalo na Hrvaškem, okrog 150.000 pa se jih je izselilo v tujino, v glavnem v zahodnoevropske države, v manjši meri pa tudi v ZDA, Kanado in Avstralijo. Srbsko prebivalstvo pa se je v glavnem selilo v Srbijo (okrog 163.000) in ter območja Bosne in Hercegovine, ki so bila pod srbsko kontrolo (okrog 93.000).⁵⁹

V letih, ki so sledila, mednarodni skupnosti ni uspelo ustaviti spopadov na Hrvaškem. Bolj ali manj neuspešna so bila tako posredovanja Združenih narodov kakor diplomatske misije lorda Petra Carringtona in lorda Davida Owana, pa tudi kasnejša namestitve mirovnih enot Združenih narodov (UNPROFOR) ni prinesla ustavitve spopadov.⁶⁰

Maja 1995 je hrvaška vojska s hitrim vojaškim posegom najprej osvojila območje zahodne Slavonije, od koder naj bi se v glavnem na območje Bosne in Hercegovine izselilo okrog 20.000 pripadnikov srbske narodnosti⁶¹ (po nekaterih ocenah nekaterih srbskih virov pa celo 60–70.000).⁶² Še več ljudi pa je moralo zapustiti svoje domove avgusta istega leta, ko so hrvaške enote z akcijo "Nevihta" ponovno prevzele nadzor nad območjem Republike Srbske krajine. Iz strahu pred maščevanjem se je iz teh območij izselilo vso srbsko prebivalstvo (od 150–180.000), tako da je pokrajina povsem opustela. Večina (več kot 100.000) se jih je izselila v Srbijo in na območja pod srbsko kontrolo v Bosni in Hercegovini (okrog 50.000), nekaj pa jih je našlo svoje zavetišče v zadnjem ostanku "Krajine", v hrvaškem Podonavju,⁶³ ki je bilo vse do leta 1998 pod prehodno upravo Združenih narodov. Čeprav je ponovni prevzem nadzora nad tem območjem s strani hrvaških oblasti potekal po mirni poti, za kar gre zahvala mednarodni mirovni misiji pod vodstvom Jacquesa Kleina, pa je vseeno prišlo so izselitve več tisoč pripadnikov srbske narodnosti.⁶⁴

* * *

⁵⁷ »Kam bodo šli deportiranci.« *Delo*, leto 41, št. 82. (Ljubljana, 10. aprila 1999), str. 7.

⁵⁸ »Selitve narodov.« *Mladina*, št. 35 (1995). (Ljubljana, 29. avgusta 1995), str. 15.

⁵⁹ Dobnikar-Šeruga, Jugoslovanski begunci pod statistično lupo ..., 5.; »Raseljena lica.« *Vreme*, leto 3, št. 63. (Beograd, 6. januarja 1992), str. 22.

⁶⁰ Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992* ..., 429–431.; »Plavi šlemovi v Jugoslaviji.« *Vreme*, leto 3, št. 70. (Beograd, 24. februarja 1992), str. 15.

⁶¹ »Vzpon in propad velike ideje.« *Mladina*, št. 36 (1995). (Ljubljana, 5. septembra 1995), str. 20.

⁶² »Hrvatska grmljavina. Pad zapadne Slavonije.« *Vreme International*, leto 6, št. 237. (Beograd, 8. maja 1995), str. 8–14.

⁶³ Branimir Mramor, »Raseljena država.« *Mladina*, št. 35 (1995). (Ljubljana, 29. avgusta 1995), str. 14–15.

⁶⁴ Peter Potočnik, »Hrvaška pravna oblast se vrača na obrežja Donave.« *Delo*, leto 40, št. 11. (Ljubljana, 15. jan-

Konec vojaških spopadov in vzpostavitev nadzora s strani hrvaških oblasti nad vsem območjem Republike Hrvaške pa nista pomenili tudi konca begunske krize. Čeprav se je do začetka leta 1998 vrnilo na svoje domove v zahodno Slavonijo in kninsko krajino okrog 12.000 Srbov, v hrvaško Podonavje pa okrog 8.000 Hrvatov (desetina vseh pregnanih Hrvatov),⁶⁵ pa so ostali številni kraji, zlasti tisti v širši okolici Knina, še vedno povsem opusteli. Tudi podpis hrvaško-srbskega sporazuma o polni normalizaciji odnosov med državama, ki je med drugim urejal vprašanje »... možnosti za varno vrnitev okoli 200.000 Srbov, ki so pobegnili iz Krajine ...«, ni prinesel na področju begunske krize nobenega napredka.⁶⁶ Posledice izselitve večine Srbov iz Hrvaške so tudi spremembe v nacionalni strukturi nekaterih območij, ki pa bodo lahko realno ocenjene šele ob naslednjem štetju prebivalstva (predvidoma leta 2001).

Še bolj množično pa se je moralo "seliti" prebivalstvo Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju: BiH), kjer je kmalu po plebiscitu za odcepitev od Jugoslavije (marec 1992) in le nekaj dni po mednarodnem priznanju (maj 1992) izbruhnila ena najbolj krvavih vojn v zgodovini Evrope. Zaradi velike narodnostne pomešanosti prebivalstva je praktično vsak spopad izzval množično preseljevanje prebivalstva vseh narodnostnih skupnosti. Srbi, ki jih je podpirala tedanja jugoslovanska armada, so že avgusta nadzirali okrog 70 % ozemlja te za njih še vedno jugoslovanske republike in pričeli s sistematičnim etničnim čiščenjem nesrbskega prebivalstva. Tako so leta 1992 izgnali Muslimane in Hrvate iz vzhodne Bosne (Zvornik, Višegrad, Foča), Posavine (Bosanski Brod, Derventa) in Banjaluke. Hrvaško prebivalstvo se je v glavnem zateklo na območja Hrvaške ter Hercegovine, ki je bila pod hrvaško kontrolo, muslimanski begunci pa so se selili na območje Tuzle in v Sarajevo, nekateri pa tudi na hrvaško in nekatere zahodnoevropske države. Čeprav so bile že od začetka leta 1992 na območju BiH prisotne mirovne sile OZN (UNPROFOR), ki naj bi varovale civilno prebivalstvo, pa je bilo že do avgusta 1992 moralo zapustiti svoje domove okrog 1,7 milijona ljudi.⁶⁷

Potem ko so se aprila 1993 pričeli še spopadi med nekdanjimi zavezniki oziroma med Hrvati in Bošnjaki, je prišlo do etničnih čiščenj tudi na območjih, katerim je do tedaj bilo prihranjeno to gorje. Tako so spomladi tega leta Hrvati pričeli izganjati Muslimane iz hercegovskih mest (Stolac, Čapljina, Ljubuški) in mest v

* * *

uarja 1998), str. 6.

⁶⁵ Prav tam, 6.

⁶⁶ Slobodan Dukić, »Miloševićev zgodovinski sporazum s F. Tudmanom.« *Delo, leto 38, št. 183*. (Ljubljana, 9. avgusta 1996), str. 6.; Slobodan Dukić, »Sporazum Zagreb-Beograd.« *Delo, leto 38, št. 195*. (Ljubljana, 24. avgusta 1996), str. 1.

⁶⁷ »Selitve narodov.« *Mladina, št. 35 (1995)*. (Ljubljana, 29. avgusta 1995), str. 15.; Dobnikar-Šeruga, Jugoslovanski begunci pod statistično lupo ..., 5.; »Plavi šlemovi u Jugoslaviji.« *Vreme International, leto 3, št. 70*. (Beograd, 24. februarja 1992); Susan L. Woodward: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold*

srednji Bosni (Busovača, Kiseljak), Muslimani pa Hrvate iz Jablanice in Konjica ob Neretvi ter na območju Vareša in Bugojna v srednji Bosni. Medtem ko so muslimanski begunci našli svoje zatočišče v glavnem v zahodnoevropskih državah, pa so se pregnanci hrvaške narodnosti naselili na območju Livna ter v Istri.⁶⁸

Kljub vse bolj krvavim spopadom in vse hujši begunski krizi je mednarodna skupnost odločneje posegla v dogajanja v BiH šele maja 1993, ko so srbske sile obkolile nekatera mesta z večinskim bošnjaškim prebivalstvom. Tako je Varnostni svet OZN najprej razglasil Sarajevo, Bihač, Goražde, Srebrenico, Tuzlo in Žepo za varovana območja in tja poslal svoje mirovne čete, nato pa so mednarodni posredniki marca 1994 praktično prisilili Muslimane in Hrvate iz BiH, da so podpisali sporazum o združitvi ozemelj pod njihovim nadzorom. Kljub vsem omenjenim ukrepom pa se je etnično čiščenje nadaljevalo. Tako so julija 1995 srbske sile vkorakale v Srebrenico in Žepo ter muslimansko prebivalstvo izgnali na območje Tuzle, od koder se je pred tem moralo izseliti hrvaško ter srbsko prebivalstvo.⁶⁹

Ker se etnična čiščenja niso končala, so z letalskimi napadi v okviru akcije "Preudarna moč" v dogajanja posegle tudi sile zveze NATO. Zaradi tega je srbska stran avgusta 1995 privolila v mirovna pogajanja in že 8. septembra so zunanji ministri BiH, Hrvaške in Zvezne republike Jugoslavije v Ženevi dosegli načelni dogovor, da bo BiH ostala enotna država, ki jo bosta sestavljali dve entiteti: hrvaško-bošnjaška in srbska. 12. oktobra istega leta je začelo veljati premirje, 1. novembra pa so se v ameriškem letalskem oporišču v bližini Daytona pričela mirovna pogajanja, ki so se končala s podpisom sporazuma o ustavitvi vojaških spopadov decembra 1995 v Parizu.⁷⁰

Več kot tri leta trajajoča vojna je povsem spremenila nacionalno strukturo te nekdanje narodnostno mešano poseljene jugoslovanske republike. Zaradi etničnega čiščenja se je država razdelila na tri velika homogeno poseljena območja. Območje srbske poselitve se sklada z entiteto Srbske republike BiH (Republika srbska), območje hrvaške in Bošnjaške poselitve pa z entiteto Federacije BiH.

Kako velikih razsežnosti so bila etnična čiščenja, nam kažejo tudi podatki o spremembah deleža posameznih narodov v nekaterih mestih BiH v obdobju 1991-1995. Medtem ko se je delež Srbov v Banjaluki povzpел iz 52 % leta 1991 na 90 % leta 1995, v Dobouju pa iz 32 % na 90 %, je v Mostarju upadel iz 18 % na 3 %.

* * *

War. (Washington: The Brookings Institution, 1995) str. 273-332

68 Prav tam.

69 Zdravko Latal, »Nova federacija in sporni odstotki.« *Delo, leto 36, št. 116*, (Ljubljana, 21. maja 1994), str. 5.; »Od izbruha vojne do Dayton.« *Delo, leto 37, št. 271*, (Ljubljana, 23. novembra 1995), str. 5.

70 Richard Holbrooke: *To End a War*. (New York: The Modern Library, 1999), 410 strani.; Zdravko Latal, »Ljudje se veselijo, čeprav se vedno dvomijo o miru.« *Delo, leto 37, št. 271*, (Ljubljana, 23. novembra 1995), str. 5.; Ivo Komšić, »Kako je Tudman prodal Posavino a kako Milošević vratilo Sarajevo.« *Slobodna Bosna, leto 1, št. 7*, (Sarajevo, 1. decembra 1995), str. 5-11.; »Kaj določa v Parizu podpisani sporazumi.« *Delo, leto 37, št. 290*.

Podobni trendi homogenizacije so opazni tudi v Sarajevu. V delu, ki so ga kontrolirale oblasti Federacije BiH, je delež muslimanskega prebivalstva (Bošnjakov) v istem obdobju narasel iz 52 % na 85 %.⁷¹

Več kot dva milijona beguncev je moralo zapustiti svoje domove. Po ugotovitvah Visokega komisariata OZN za begunce (UNHCR) in nekaterih vladnih institucij naj bi ob koncu spopadov največ beguncev in razseljenih oseb živelo na območjih BiH, ki so bile pod zaščito OZN (okrog 1,2 milijona). Precej se jih je naselilo tudi v državah, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije. Tako naj bi se na Hrvaško zateklo okrog 453.000 beguncev iz BiH, v Črni Gori naj bi jih bilo 38.600, v Makedoniji skoraj 28.000, v Srbiji 405.000, v Sloveniji pa 24.000. Od evropskih držav naj bi največ beguncev sprejela Nemčija (320.000), precej pa jih je našlo svoje zatočišče tudi v Italiji (90.000), Švici (33.000), Avstriji (20.000), Franciji (15.000) ter na Švedskem (50.000) in Nizozemskem (33.000). Predvsem muslimansko prebivalstvo pa se je zateklo tudi v Turčijo (52.000), Saudsko Arabijo (7.000) in Libijo (3.500).⁷²

Večina pregnanih oseb se vse do danes ni mogla vrniti na svoje domove, zlasti ne tisti begunci hrvaške in muslimanske narodnosti, ki so se bili prisiljeni izseliti iz območij v Republiki Srbski. Tudi Federacija BiH ne dovoljuje ponovne naselitve srbskim beguncem na svojem področju, težave pa se pojavljajo tudi ob vračanju muslimanskega prebivalstva v Hercegovino (zlasti v Mostarju).

Zadnja je na podlagi referendumu o samostojnosti (september 1991) svojo neodvisnost razglasila Makedonija (novembra 1991), ki jo svetovnem zemljevidu danes poznamo pod imenom Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija (FYROM). Obotavljanje Makedoncev ob odcepitvi je bilo razumljivo, saj je šlo na eni strani za eno gospodarsko najbolj zaostalih območij nekdanje Jugoslavije, na drugi pa ni bilo jasno, kako bi ob razglasitvi neodvisnosti reagirala številna albanska manjšina v zahodni Makedoniji. Zaradi slabih izkušenj iz Slovenije, še zlasti pa Hrvaške ter Bosne in Hercegovine je mednarodna skupnost že kmalu ob razglasitvi neodvisnosti na meji proti Zvezni republiki Jugoslaviji razporedila okrog 1000 vojakov mirovnih sil in s tem preprečila razširitev vojne tudi na to nekdanjo jugoslovansko republiko.

Kljub temu, da v Makedoniji ni prišlo do etničnih čiščenj, pa se je tudi na tem območju prišlo – spričo visoke rodnosti ter množičnega priseljevanja albanskega prebivalstva (zlasti iz Kosova) – do precejšnjih sprememb v nacionalni strukturi. Zardi upadanja deleža večinskega makedonskega prebivalstva in hitre rasti deleža albanskega prebivalstva je med obema skupinama prihajalo do občasnih

* * *

(Ljubljana, 15. decembra 1995), str. 7; Od izbruha vojne do Daytona ..., 5.

⁷¹ »Selitve narodov.« *Mladina*, št. 35 (1995). (Ljubljana, 29. avgusta 1995), str. 15.

napetosti, ki jih je begunska kriza s Kosova leta 1999 le še poglobila. Tega leta se je v obdobju najintenzivnejšega etničnega čiščenja na Kosovu samo v Makedonijo izselilo okrog 130.000 pripadnikov albanskega prebivalstva, ki pa so jih makedonske oblasti že po nekaj tednih vrnile na Kosovo, potem ko so se razmere ob posredovanju sil zveze NATO vsaj za silo umirile.⁷³

Vse posledice krize in vojn ob razpadu nekdanje Jugoslavije je občutil tudi ostanek nekdanje skupne države, ki jo danes sestavljata nekdanji republiki iz Srbije (z nekdanjima avtonomnima pokrajinama Vojvodina in Kosovo) ter Črna Gora. Čeprav na njenem območju ni bilo vojaških spopadov, pa so bile posledice begunske krize še kako vidne, saj se je v Zvezno republiko Jugoslavijo samo iz Bosne in Hercegovine do leta 1995 umaknilo več kot 400.000 prebivalcev v glavnem srbskega porekla, pa tudi iz Hrvaške se jih je ob zlomu Republike Srbske krajine izselilo več kot 200.000.⁷⁴ Večina teh beguncev se je naselila zlasti na območju nekdanje avtonomne pokrajine Vojvodine in na severu Srbije, čeprav so jih oblasti nameravale naseliti na Kosovu.

Seveda pa je izseljevanje potekalo tudi v obratni smeri. Tako se je ob začetku jugoslovanske krize pričelo iz Vojvodine izseljevati hrvaško prebivalstvo, še več pa jih je bilo na Hrvaško prisilno izgnanih v naslednjih letih (zlasti iz okolice Rume, Šida in iz Mačve).⁷⁵ Iz strahu pred prisilno mobilizacijo se je izselilo tudi več sto tisoč ljudi srbskega porekla. V glavnem je šlo za mlajše izobražence, ki so se naselili v državah zahodne Evrope, v ZDA ter v Avstraliji, vedno bolj pa so postajale razmere napete tudi na Kosovu, od koder se je srbsko in črnogorsko prebivalstvo še naprej izseljevalo.

Z razplamtevanjem jugoslovanske krize se je vse bolj slabšal že itak nezavidiljiv položaj albanskega prebivalstva na Kosovu - najprej v zvezi z ustavnimi spremembami, ko je bil Kosovu (in Vojvodini) odvzet status avtonomne pokrajine, nato pa tudi z nasiljem jugoslovanske vojske in policije. Zaradi nevzdržnih razmer je kmalu prišlo do spopadov med albanskim prebivalstvom ter jugoslovansko vojsko in policijo, ki so do konca leta 1998 prerasli v pravo vojno med pripadniki albanske Osvobodilne vojske Kosova (OVK) ter jugoslovansko vojsko. Ker kljub številnim pritiskom mednarodne javnosti srbska vojska ni prenehala z nasiljem v tej pokrajini, je zveza NATO marca 1999 pričela z letalskimi napadi na vojaške, gospodarske ter komunikacijske cilje v Zvezni republici Jugoslaviji. Šele po intenziviranju letalskih napadov je Slobodan Milošević sprejel mirovni načrt, po katerem je moral pristati na umik jugoslovanskih enot s Kosova in namestitve

* * *

⁷² »Beguncev iz BiH je več kot dva milijona.« *Delo*, leto 37, št. 271. (Ljubljana, 23. novembra 1995), str. 5.

⁷³ »Kam bodo šli deportiranci.« *Delo*, leto 41, št. 82. (Ljubljana, 10. aprila 1999), str. 7.

⁷⁴ Dobnikar-Šeruga. Jugoslovanski begunci pod statistično lupo ..., 5.; Beguncev iz BiH je več kot dva milijona ... 5.

mednarodnih sil (KFOR) na tem območju.⁷⁵ Po prihodu sil KFOR je bilo Kosovo razdeljeno na pet sektorjev, kjer so predstavniki francoskih, angleških, italijanskih, nemških ter ameriških vojaških in civilnih oblasti pričeli z obnovo uprave. Kot so zapisali v nekaterih medijih, naj bi pomenil mir na Kosovu »začetek konca srbskega mita o Kosovu in mita o nebeškem narodu«.⁷⁷

Kosovska kriza je, potem ko so se razmere v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem umirile, ponovno pripeljale do begunske krize mednarodnih razsežnosti. Dogajanje v tem obdobju so lahko primerljiva le z Hitlerjevimi etničnimi čiščenji oziroma s Stalinovimi razselitvami Nemcev ter ostalih neruskih prebivalcev ob Volgi in severnem Zakavkazju. Po nekaterih podatkih je bilo samo v letu 1999 razseljenih okrog 831.000 oseb, od tega samo v prvih dneh letalskih napadov zveze NATO na cilje v ZRJ več kot 400.000. V glavnem je šlo za albansko prebivalstvo, večino katerega so srbski vojaki pregnali v Albanijo (okrog 270.000) in Makedonijo (130.000), precej pa tudi v Črno Goro (35.700) Ter Bosno in Hercegovino (okrog 8.000). Ker je bil pritisk beguncev zlasti na Albanijo in Makedonijo prevelik, so se v reševanje begunske krize vključile tudi druge države. Največ kosovskih beguncev sta sprejeli Turčija in ZDA (vsaka okrog 20.000), precej pa so jih sprejele še Španija (7–10.000), Romunija, Norveška in Danska (vsaka po 6.000), ter Grčija, Švedska in Avstrija (vsaka po okrog 5.000).⁷⁸

Po podpisu mirovnega sporazuma se je albansko prebivalstvo pričelo vračati na Kosovo, še zlasti begunci iz Makedonije ter Albanije. Kljub vsemu pa se jih še danes veliko ni vrnilo na svoje domove, mnogim pa so nekatere države, ki so jim ponudile začasno pribežališče (kot na primer ZDA) ponudile možnost stalne naselitve.

Balkanska zgodba o nacionalnem sovraštvu pa se na Kosovu nadaljuje tudi pod upravo sil KFOR, saj sedaj albansko prebivalstvo vrši pritisk na srbsko prebivalstvo, ki se je že skoraj v celoti izselilo iz Kosova. Srbsko prebivalstvo je ostalo samo na območju nekaterih manjših enklav v srednjem Kosovu ter na severu v okolici Kosovske Mitrovice.

„Jugoslovanska kriza“, ki se ob napetostih med Srbijo in Črno Goro ter ob nejasnem statusu Kosova, še vedno ni unesla, je na območju nekdanje Jugoslavije prinesla številne spremembe, ki so najbolj opazne v nastanku štirih novih neodvisnih držav. Desetletje, ki je prineslo omenjenim območjem veliko gorja, so zaznamovale zlasti velike begunske krize in etnična čiščenja, ki so povsem spremenile tudi nacionalno strukturo prebivalstva posameznih območij. Šlo je torej za

* * *

⁷⁵ »Selive narodov.« *Mladina*, št. 35 (1995). (Ljubljana, 29. avgusta 1995), str. 15.

⁷⁶ »Kronologija kosovskega zapleta.« *Delo*, leto 46, št. 69. (Ljubljana, 25. marca 1999), str. 5; »60 dni Natovih napadov. ZRJ ne popušča.« *Delo*, leto 46, št. 118 (Ljubljana, 25. maja 1999), str. 8.

⁷⁷ »Konec mita.« *Mladina*, št. 24 (1999). (Ljubljana, 14. junija 1999), str. 37–38.

obdobje, ko so si nekateri politiki tudi za ceno več sto tisoč žrtev in več milijonov beguncev hoteli zase ustvariti neko svoje kraljestvo. Vendar pa na srečo vsi v to trgovino niso privolili ...

SUMMARY

FORCED AND VOLUNTARY MIGRATIONS AS A TOOL IN CHANGING ETHNIC STRUCTURE IN THE SUCCESSOR STATES OF FORMER YUGOSLAVIA.

In this paper the ethnic situation in Yugoslavia according to the 1990 population census is presented. The changes in the ethnic map since World War II are explained as results of forced and voluntary migrations within and out from the territory of the former Yugoslavia. People were migrating to find work within Yugoslavia because of uneven levels of economic growth in the federal republics. These migrants, who belonged to different "nations" of Yugoslavia (although technically citizens of one country), already had many characteristics of international migrants before the breakup of Yugoslavia in 1991.

In the second half of the paper, ethnic changes in the last decade of the 20th century as a result of forced and voluntary migrations will be discussed for each of the successor states. During this period, four million people in the territories of the former Yugoslavia were either killed or were forced to move out of their homes as a result of the policy of ethnic cleansing. This is explained through the chronology of events from the secession of Slovenia and Croatia in 1991 until the NATO attack on Yugoslavia in 1999.

We can assume on the basis of two simple facts, i.e., that former Yugoslavia was a multiethnic country and that most of its territories were ethnically mixed, that during the course of history many changes of ethnic structure occurred in its territories. It is important to note that some territories were ethnically homogeneous (Slovenia, parts of Croatia, central Serbia, central Macedonia) and some were ethnically mixed (Bosnia and Herzegovina, Vojvodina, Kosovo, western Macedonia). Especially during the period between 1960 and 1985, the amount of migration was influenced by differences in the level of economic development among the various parts of the country.